

Halász Iván

Díszmagyar ruha és a két világháború közötti magyar külügyi szolgálat

Az öltözködés mindig nagy szimbolikus jelentőséggel bírt. Ez különösen igaz a hierarchikus társadalmakra és szakmákra. Az udvari díszruha történetével behatóan foglalkozó F. Dózsa Katalin ezt a jelenséget a következőképpen ragadta meg: „A társai közül kiváló ember mindig arra vágyott, hogy már a megjelenéséről felismerjék – ő »valaki«. Különösen megnőtt ez az igény, ha az ősök is a környezetükre (a respublikában, királyságban, udvarban stb.) jelentős befolyással bíró »valakik« voltak.”¹ Ezt a jelenséget még inkább felerősítette a nemzetközi kapcsolatok és a diplomácia világa, hiszen ebben nemcsak önmagunk reprezentációjáról volt szó, hanem az uralkodók, illetve általuk az egész közösség képviseléséről és megjelenéséről.

A modern diplomácia alapjainak lerakása közismerten az újkori Európához kötődik. Ez a díszes nagy királyi udvarok korszaka volt,² amelyben a 17. századtól kezdve Franciaország volt az irányadó és példamutató ország. A francia királyi udvarban egyébként már a 16. században kialakultak előírással férfiöltözetek az egyes kiemelt, különösen megbecsült rangokhoz párosítva. „XIV. Lajos, a Napkirály alatt jött létre a francia királyi udvarban az úgynevezett *le grand habit/costume de cour*, azaz a nagy udvari díszruha, amelyet annak az úrnak vagy hölgynek kellett hordania, akit bemutatnak a királynak.”³ Ezt a divatot aztán a többi komoly európai udvar is követte.⁴

Az udvari ruhák igazi nagy korszaka a felvilágosult és kifinomult 18. század lett, amelyben egyébként némileg le is egyszerűsödött a helyzet, mert akkor már nem volt szükség külön királyi engedélyre az udvari öltözködés viseléséhez.⁵ Udvari férfiruhaként a rokokó ízlésű, virágmintákkal díszített, hímzett bársony udvari frakkot akkoriban

¹ F. DÓZSA 2001: 95.

² Vö. STENZIG 2013.

³ F. DÓZSA 2001: 95.

⁴ Vö. KAUSZ-ROTA-NIEDERKORN 2009.

⁵ Vö. TOMPOS 2005.

majdnem Európa összes uralkodói udvarában átvették, és egészen az 1820-as évekig csak apró változtatásokkal hordták. A női udvari divat nagyobb autonómiát biztosított, emiatt sokszínűség jellemezte.⁶

A 18. század azonban nemcsak az egységesülő udvari kultúra évszázada volt, hanem a különböző igazgatási és politikai reformok időszaka is. Ezek többsége szintén együtt járt némi uniformizálódással. Egyébként ezen a területen megint Franciaország volt az élenjáró ország, ahol bizonyos közszolgálati ágazatokban megszorították az öltözködési szabályokat. Ez a trend nem került el a külügyi szolgálatot sem. Sőt, az öltözködés szabályozása idővel éppen ezen a területen vált nagyon markánsná. Franciaország például már 1768-ban elrendelte, hogy a közelkeleti kereskedelem és hajózás területén eljáró konzuljai tengerészeti egyenruhát viseljenek. A francia konzulok következő lépcsőfokként 1781-ben már saját egyenruhát kaptak.⁷ Ezen a trenden nem változtatott a nagy francia forradalom sem, amely még jobban ki akarta fejezni saját identitását és különállását. Ezért a 18. század végi első Francia Köztársaság azt várta el külföldi képviselőitől, hogy a különböző európai udvaroknál a Nemzeti Gárda egyenruhájában jelenjenek meg.⁸

A speciális diplomáciai és konzuli egyenruhák megszületése tehát alapvetően a 18. és 19. század fordulójához kötődik, amikor több európai államban külön külügyi képviselői öltözködési szabályzatokat fogadtak el. Ebben a folyamatban a Bajor Királyság volt az élenjáró, de az Egyesült Királyság, a közép-európai Habsburg Birodalom, a cári Oroszország, Spanyolország és a többiek sem akartak lemaradni. Az öltözködési szabályzatok többnyire differenciáltak a különböző diplomáciai/konzuli rangok és osztályok, illetve a különböző alkalmak, események között. Nem ritkán az évszakok alapján is különböző (téli/nyári) egyenruhák viselését írták elő. A briteknél és a bajoroknál például eleve háromfajta öltözködési szint létezett (*full dress*, *levée dress* és *frock dress*). Az egyes szintek és készletek különböző díszítésűek voltak. Idővel a különböző színösszeállítások megszokottá váltak az egyes nemzeti külügyi szolgálatoknál. Az osztrák diplomaták például rendszerint sötétzöld kabátot hordtak, szemben a poroszokkal, akik inkább a kék színt preferálták.⁹

Érdekesen alakult a polgári és demokratikus (értsd: inkább köztársasági) jellegére büszke Amerikai Egyesült Államok helyzete. A 19. század elején az USA diplomatái és konzuljai is kaptak saját egyenruhát, amelyben az arany színnel szegélyezett kék kabátok domináltak. A demokrata párti Andrew Jackson elnök adminisztrációja

⁶ F. DÓZSA 2001: 96.

⁷ Uniforms diplomatic [é. n.].

⁸ Uniforms diplomatic [é. n.].

⁹ Uniforms diplomatic [é. n.].

azonban már 1829-ben egyszerűsített az amerikai külügyi képviselők megjelenésén, és az arany csillagokkal díszített fekete felöltőt vezetett be. Igaz, az akkor bevezetett egyenruha már nem volt kötelező. 1853-ban pedig William L. Marcy külügyi államtitkár nevében megszületett azon külügyminiszteri körlevél, amely arra hívta fel az USA külföldi tisztviselőit, hogy a diplomáciai alkalmakkor is nyugodtan viseljék az amerikai polgárok egyszerű ruháját. Azonban egyes helyeken ez kellemtelen helyzetbe hozta az amerikai diplomatákat, ezért egy újabb miniszteri körlevél 1893-ban némileg módosított ezen a puritán politikán.¹⁰ Mindenesetre 1910-ben, VII. Edvárd brit uralkodó temetésén csak Theodore Rooseveltnak nem viselt egyenruhát, és polgári ruhában jelent meg a ceremóniálisan kiemelt eseményen.

A diplomáciai, illetve konzuli egyenruha megtervezésében bizonyos mértékig szóhoz jutottak a nemzeti öltözködési sajátosságok is. Végso soron az egyszerűsége törekvő amerikai példa is részben ebbe a kategóriába esett. A második Német Birodalom idején a porosz katonás elemek kerültek előtérbe. 1888-ban mutatták be ugyanis az *Altbranderburgischer Waffenrock*-szabású, hosszú katonai stílusú kabátot, amelyet tartalékos tisztként a magas rangú állami vezetők viselhettek. Akkoriban az állami tisztviselők között alig akadt olyan férfi, aki korábban ne lett volna tartalékos tiszt.¹¹

Nem mindegyik ország rendelkezett saját ruházkodási stílussal és markáns nemzeti ruhával. Nyilván a hagyományaira kényes Japán és a viszonylag pragmatikus skandináv országok más helyzetben voltak. Megint más volt az egész öreg kontinens divatját évszázadokon át meghatározó Franciaország és a viszonylag későn függetlenné vált, félig francia lakosságú Belgium helyzete. Magyarország ebben a tekintetben sajátos helyzetben volt. A 19. században ugyan nem rendelkezett teljes állami szuverenitással, de világosak voltak a határai, és volt saját, külföldön is ismert nemzeti, illetve állami identitása, amelyet minden lehetséges módon próbált is erősíteni.

Ennek egyik megjelenési formáját a díszmagyar ruha képviselte, amely a reformkor idején jött divatba. A sajátos nemzeti elemeket kidomborító magyaros öltözködés egyébként régebbi keletű volt, mint a díszmagyarként elhíresült ruha, hiszen már a 17–18. században megjelent az akkori előkelőségek körében. Eleinte főleg Erdélyben és az északi vármegyékben volt divatos, később országos méreteket öltött ez a divat. A török hódoltság és állandó fenyegetés fényében érdekes, hogy a magyarosnak tartott (alapvetően köznemesi) ruha a keleties török minták mentén alakult ki. Sőt, külföldön részben ez a kuriozitás tette érdekessé. Magyarországon az erős historizmus és az egzotikum érzése tette népszerűvé.¹²

¹⁰ Diplomatic Uniforms [é. n.].

¹¹ Vö. STELLER: 2011.

¹² BALOGH-EBNER 2018.

A királyi Magyarországon és Erdélyben elterjedt ruha a magyar főnemesség révén viszonylag korán megjelent a bécsi udvarban is. Igaz, ott – szemben Erdéllyel – nem számított természetes ruhaviseletnek, noha időnként a Habsburg-uralkodók is felvették. Ha máskor nem, akkor legalább a magyar királlyá koronázásuk idején. 1655-ben például I. Lipótot koronázták meg ilyen magyaros ruhában. 1712-ben III. Károly király is magyaros ruhában jelent meg az országgyűlés előtt. Mária Teréziáról szintén többször feljegyezték, hogy magyaros ruha volt rajta.¹³

De mit is jelentett ez a ruha a 18. században? „A magyar férfiviselet, a zsinóros dolmány, mente, magyarnadrág, süveg vagy kalpag különböző változatai díszruhaként gyakran tűntek fel Mária Terézia udvarában, már jóval előbb, hogy a magyar királyi nemesi testőrség egyenruhájaként is elfogadott lett volna.”¹⁴ Ugyanakkor éppen akkoriban egyre jobban kezdett érződni a magyar férfiviseleten az európai divat hatása, ami különösen igaz volt a már-már hivatalos magyar udvari díszruha megjelenési formáira is. A Habsburg-gyermekek mentéje, dolmánya sem volt már keleti szabású, illetve jellegű, hanem a *justacorps*-t, illetve a francia frakkot követve bevarrott ujjú és testre simuló lett.¹⁵

A reformkorban ismét módosult a magyar udvari díszruha. A női divatruha követte az akkori divatformákat, amelyek ismét főleg Franciaországból indultak ki, de megőrizte a magyaros elemeket is. A magyar jellegű udvari férfiruha először inkább az új bécsi udvari egyenruhát, a *Hofstaatot* követte, azaz „fekete vagy sötét-kék szövetből, arany- és ezüsthímzéssel, rövid, spencerszerű dolmánnyal és csak valamivel hosszabb mentével készült. Érdekes, hogy ez a szabás követte a rövid, testhezálló huszáregyenruha formáit is.”¹⁶

Ez az udvari divat azonban még nem volt azonos a ma ismert díszmagyar ruhával, amely ugyan sok tekintetben merített a magyar udvari díszruha stílusából, de igazából csak a reformkorban született meg. Ebben a folyamatban, amely főleg a korabeli hazafias felbuzdulásra reagált, fontos szerepet játszottak a pesti divatszalonok és szabók is.

„Ekkor alakult ki ugyanis az a – bársonysüvegéből, damasztelyem attilából, bársonymentéből és selyemjersey nadrágból álló – viselet, amit ma díszmagyarnak hívunk. Ez az öltözet ugyanakkor, főleg ha teljes ékszerdíszsel hordták, megfelelt az udvari ünnepegek alkalmával is. Különlegesen reprezentatív

¹³ F. DÓZSA 2001: 98.

¹⁴ F. DÓZSA 2001: 98–99.

¹⁵ F. DÓZSA 2001: 99.

¹⁶ F. DÓZSA 2001: 102.

darabjait IV. Károly magyar királlyá koronázásán hordták 1916. december 30-án, az utolsó nagy ünnepségen, amelyen még szükség volt udvari díszruhára.”¹⁷

Az udvari díszruhával szemben a reformkori díszmagyar öltözetnek lehettek ellenzéki felhangjai is. A dualizmus idején ezek azonban teljesen eltűntek. Az udvari ruhával szemben a díszmagyar akár mindennapi viseletként is hordható volt, legalábbis egyes korabeli elképzelések szerint. Ezek főleg a nemzeti öntudat kifejezésére és erősítésére szolgáltak. Ehhez azonban ez a ruha kissé drága volt. A díszmagyar elsősorban férfiviseletet jelentett, amely leginkább megőrizte eredeti formavilágát. Miután a korabeli diplomáciát még egyértelműen a férfiak uralták, ott az öltözködésnek csak ez a változata jutott szerephez.

A közös (k. u. k., azaz császári és királyi) osztrák–magyar külügyminisztériumban, amely mentálisan erősen kötődött az uralkodó személyéhez, döntően az osztrák fél és a Habsburg-udvar hagyományai játszottak meghatározó szerepet.¹⁸ Azt sem szabad elfelejteni, hogy a díszmagyar ruhának sokáig a már említett ellenzéki felhangjai is megvoltak. A hivatalos diplomáciai érintkezésben tehát kicsit még várni kellett a megfelelő alkalomra, hogy a díszmagyar előtérbe kerüljön.

Ez az alkalom 1918 után jött el, amikor decemberben megalakult az önálló magyar külügyminisztérium. Az erőteljes nemzeti jegyeket magán viselő ruha azonban igazán csak a magát keresztény-nemzetinek tituláló, egyébként erősen nacionalista jellegű, sokáig ellenforradalminak nevezett politikai kurzus megszilárdítása után került előtérbe. A *Külügyi Közlöny* minisztériumi hivatalos lapban először 1921 elején, majd ismételten 1922 januárjában jelentek meg az idevonatkozó miniszeri rendeletek.¹⁹

A díszmagyar ruha diplomaták általi viselése tehát 1922-ben nyerte el azt a formát, amely aztán egészen az 1939-ben bekövetkezett újrászabályozásig volt meghatározó. Az 1920-as évek elején Bánffy Miklós akkori külügyminiszter bármely alkalmakkor megtiltotta a színes díszmagyar és katonai egyenruha viselését. Az egyszerű, ékszerek nélküli fekete színű díszmagyar viselését viszont megengedte, mégpedig bármely olyan alkalmakkor, amikor a fogadó országban egyenruha

¹⁷ F. DÓZSA 2001: 102.

¹⁸ Vö. ŽOLGER 1917.

¹⁹ Lásd a 10.377/1a. számú külügyminiszeri rendeletet. *Külügyi Közlöny*, (1921), 2.; továbbá a 75/1b – 1922. számú rendeletet a díszmagyar, katonai egyenruha és chifre-frakknak külföldön való viselése tárgyában. *Külügyi Közlöny*, 2. (1922), 1.; valamint a 229/1 – 1939. számú rendeletet a külügyi tisztviselők díszmagyar és egyenruha viselésének szabályozása tárgyában. *Külügyi Közlöny*, 19. (1939), 1.

viselése volt szokásos. Ez tehát nem volt kötelező előírás, csak lehetőség. A tárgyban hozott 75/1b – 1922. számú miniszteri rendelet 3. pontjának értelmében:

„Ha a külképviseleti hatóságoknál szolgálatot teljesítő tisztviselők valamely alkalommal hivatalosan testületileg jelennek meg (mint például a megbízólevél átadása alkalmával), úgy a fekete díszmagyar a részükről csak akkor viselhető, ha valamennyien fekete díszmagyarral rendelkeznek. Különben csak a követ, illetve a hivatalfőnök viselhet díszmagyart, a többi tisztviselő azonban az illető országban szokásos polgári ruhában jelenik meg.”

Az idézett rendelet 4. pontja ugyanakkor kitért az ünnepi jellegű diplomáciai érintkezésben régóta megszokott univerzális ruhára is. „Az úgynevezett chiffre-frakk (zöld frakk bársonygallérral és aranygombokkal) viselhető minden olyan alkalommal, amikor annak viselése az illető országban szokásos, de kizárólag a magyar címerrel ellátott aranygombokkal.” Ilyen frakkot használtak korábban a közös osztrák–magyar külügyminisztériumban.

A díszmagyar ruha viselésének újraszabályozására a II. világháború előestéjén és a Horthy-korszak alkonyán került sor. A 229/1 – 1939. számú külügyminiszteri rendelet, amelyet gróf Csáky István írt alá, először hatályon kívül helyezte az 1920-as évek elején született szabályozást. Az új rendelet 1. paragrafusa megfordította az addigi öltözködési rendezés logikáját, hiszen először az a) pontban kimondta, hogy „[m]indazon alkalmakkor, midőn a diplomáciai kar tagjai részére diplomata egyenruha viselése van előírva, a külügyi szolgálat fogalmazáskarbéli tisztviselői mind belföldön, mind külföldön teljesen feketeszínű, ékszer nélküli (sima, ékkön nélküli arany, ezüst gomb, forgó, mentekötő, kardkötő nem számít ékszernek) díszmagyart tartoznak viselni”. A díszmagyar tehát első helyre került a szabályozásban, és ez lett a főszabály. A helyzet azonban nem volt ennyire drámai, mert az idézett paragrafus 2. pontja célszerűségi okokból rögtön egy alternatívát is felvázolt, nevezetesen az akkor rendszeresített egyenruha viselését, amelyet azon alkalmakra kellett viselni „[...] midőn valamely hivatalos vagy félhivatalos meghívással kapcsolatban a diplomáciai kar tagjai frakkban, szmokingban vagy zsakettben jelennek meg [...]” Az egyenruha elkészíttetése nem lett kötelező.

Az új egyenruha formáját a rendelet függeléke szabályozta. A színe sötétkék lett, de a nyári időszak nappali viselete fehér nyersselyemből is készülhetett. A zubbony kétsoros, három gombbal ellátott zakókabátból állt, „mély kivágással, két alsó zseb, zsebfedővel. A vállon, szélein arany sodrott zsinórral, közepén pedig arany vitézkötéssel ellátott vállpánt, fekete bársonyanyagból [...]” A nadrág sima pantallóként

volt előírva, a zubbannyal azonos anyagból. Az egyenruha részét képezte a tányérsapka kerek tetővel, fekete bőrellenzővel, felette két fémgombbal felerősített arany sodrott zsinórral. A sötétkék diplomataköpeny tisztiköpeny-jellegű volt, és finom Palmerston-posztóból kellett elkészíteni, kihajtható tábornoki fazonnal. A magyar kiscímernek egyrészt a tányérsapka elejének közepén, másrészt a gombokon kellett szerepelnie. Az egyenruha leírása rendelkezett még az övről, a tőről, a nyakendőről és az ingről, de nem feledkezett meg a fűzős fekete félcipőről, a fekete színű harisnyáról és a fehér szarvasbőrből készült kesztyűről sem. Végül rendelkezett a kitüntetések viseléséről is: „[...] a frakk helyett használt egyenruhánál az eredeti kitüntetések, a szmoking vagy zsakett helyett használt egyenruhánál csupán a kitüntetések szalagjai teendők fel.”

Az 1. paragrafus c) pontja lehetővé tette a hagyományosnak mondható chiffrerakkk használatát is, hiszen kimondta, hogy „Németország és Olaszország kivételével mindazon országokban, ahol chiffrerakkk viselete szokásos, külügyi fogalmazási tisztviselők chiffrerakkot is (zöld frakk bársonygallérral és magyar koronával ellátott, arany gombokkal) a megfelelő alkalmakkor viselhetnek”. A rendelet továbbá minden külföldi alkalomkor megtiltotta a színes díszmagyar és katonai egyenruha viselését, és rendelkezett a tisztletadás (köszöntés) formájáról is. Az a díszmagyar viselése esetében a levett főveggel történhetett meg, tehát nem katonai tisztelgés formájában. Az egyenruha esetében pedig katonai módon kellett megtörténnie.

A rendelet 4. paragrafusa is az egységesítést szolgálta: „Ha a m. kir. külképviseleti hatóságoknál szolgálatot teljesítő fogalmazási karbeli tisztviselők valamely alkalommal hivatalosan, testületileg jelennek meg, úgy csak azok a tisztviselők jelenhetnek meg, akik az arra az alkalomra előírt öltözkéssel rendelkeznek.”

A díszmagyar ruha elterjedése a magyar diplomáciai és külügyi gyakorlatban jól tükrözte a két világháború közötti Magyarország belső fejlődési tendenciáit. Az 1920-as években ugyanis a külügyminisztériumban még jóval erősebben éltek a bécsi minisztériumi tradíciók. Nem véletlen, hogy a díszmagyar ruha először csak alternatívaként jelent meg a megszokott ruhákhoz képest. Az 1930-as években azonban a külügyminisztériumot is utolérte a korszakra jellemző magyaros, illetve „magyarkodó” hullám. Ez a trend különösen Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején volt erős, de halála után sem tűnt el. Nem véletlen tehát, hogy egyes diplomáciai állomáshelyeken éppen a díszmagyar vált elsődleges reprezentációs ruhává, igaz, nem túl hosszú időre.

Felhasznált irodalom

- 10.377/1a. számú külügyminiszteri rendelet (1921). *Külügyi Közlöny*, 1921/2.
 75/1b – 1922. számú rendeletet a díszmagyar, katonai egyenruha és chifre-frakknak külföldön való viselése tárgyában (1922). *Külügyi Közlöny*, 2(1).
 229/1 – 1939. számú rendelet a külügyi tisztviselők díszmagyar és egyenruha viselésének szabályozása tárgyában (1939). *Külügyi Közlöny*, 19(1).
- BALOGH-EBNER Márton (2018): A díszmagyar rövid története. *Index*, 2018. június 26. Online: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2018/06/26/a_diszmagyar_rovid_tortenete
- Diplomatic Uniforms [é. n.]: *Diplomatic Uniforms – Every Girl’s Crazy ’Bout a Sharp Dressed Man*. Online: <https://adst.org/inside-foggy-bottom/diplomatic-uniforms-every-girls-crazy-bout-a-sharp-dressed-man/>
- F. DÓZSA Katalin (2001): Az udvari díszruha története. In F. DÓZSA Katalin – SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából 29*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 95–104.
- KAUZ, Ralph – Giorgio ROTA – Jan Paul NIEDERKORN szerk. (2009): *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Online: <https://doi.org/10.1553/oxo022e052>
- STELLER, Verena (2011): Grundlagen diplomatischer Repräsentation um 1870/71: Der Politische Körper des Botschafters. In Verena STELLER: *Diplomatie von Angesicht zu Angesicht. Diplomatische Handlungsformen in den deutsch-französischen Beziehungen 1870–1919*. Paderborn–München–Wien: Ferdinand Schöningh, 29–114. Online: https://doi.org/10.30965/9783657771660_003
- STENZIG, Philipp (2013): *Botschafterzeremoniell am Papsthof der Renaissance. Der Tractatus de oratoribus des Paris de Grassi – Edition und Kommentar*. Frankfurt am Main: Peter Lang. Online: <https://doi.org/10.3726/b18455>
- TOMPOS Lilla (2005): *A díszmagyar – a magyar díszöltözet története*. Budapest: Magyar Mercurius.
- Uniforms diplomatic [é. n.]: *Uniforms, diplomatic*. Online: www.encyclopedia.com/fashion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/uniforms-diplomatic
- ŽOLGER, Ivan (1917): *Der Hofstaat des Hauses Österreich*. Wien–Leipzig: Deuticke.